Industrihistoria i Väst

Tidskrift för föreningen Industrihistoria i Väst

NR 1 2026 ÅRGÅNG 22

Innehåll

3 Ledare: Robotdrömmar. *Mats Sjölin.*
4 Notiser.
6 Besök med kaffeskola på Kahls i Högsbo. *Kenth Lärk.*
10 När grundades bilföretaget AB Volvo? *Bengt Berglund.*
20 Industrihistoriska spår i Hasselblads filmer. *Erik Florin Persson.*
30 Rundqvists tryckeri fick nytt liv i Onsala. *Marie Nyberg.*
34 Industriarv i bild.

Tidskriften ges ut av föreningen Industrihistoria i Väst
Hemsida: www.industrihistoriaivast.net
E-post: info@industrihistoriaivast.net
Plusgiro: 126 25 70-3
Postadress: Industrihistoria i Väst, c/o Riksarkivet i Göteborg, Box 19035, 400 12 Göteborg
Ansvarig utgivare: Mats Sjölin
ISSN: 2002-2913
Redaktionskommitté: Kenth Lärk och Björn Ohlsson
Redaktör: Kenth Lärk
Layout: Karl-Magnus Johansson
Tryck: Typografia
Omslagsbild: Stillbild från den prisade marknadsföringsfilmen *Reflections of Life* (1970) producerad av Cinag på uppdrag av Victor Hasselblad AB.

Robotdrömmar

Allt tal idag om ett industrisamhälle som kommer att styras av robotar är inget nytt. Begreppet robot användes först i tjeckiske författaren Karel Čapeks pjäs R.U.R. (Rossums Universella Robotar) som hade premiär 1921. Pjäsen handlar om företaget Rossum som tillverkar artificiella varelser. I pjäsen förekommer robotliknande slavarbetare som kallas robotar. I pjäsen gör robotarna efterhand uppror mot sina skapare.

I slaviska språk betyder robota arbete eller påtvingat arbete. I feodalsamhället syftade robota på de dagar då bönderna tvingades arbeta på adelsmännens marker utan ersättning. Egentligen var det Karel Čapeks bror, målaren och författaren Josef Čapek, som myntade begreppet. Josef Čapek föddes i Österrike-Ungern den 23 mars 1887 och dog i koncentrationslägret Bergen-Belsen 1945.

Fascinationen för robotar som kunde ersätta mänskligt arbete fanns redan på medeltiden då Leonardo da Vinci sökte skapa vad han kallade en mekanisk riddare. En da Vinci-ritning från 1454 finns bevarad. Det amerikanska biotechföretaget Intuitive Surgical Inc marknadsför ett robotiserat operationsinstrument under namnet da Vinci Surgical System.

Drömmen finns fortfarande.

Scen ur BBC:s uppsättning av R.U.R 1938

Mats Sjölin, ordförande i Industrihistoria i Väst

Notiser

Ny industrihistorisk utställning i Rydal

Den 31 maj öppnade Rydals museums nya basutställning *Textil mark – historien om Rydal och textilbygden i Mark*. Utställningen berättar om arbetet på spinneriet i Rydal och livet i det lilla fabrikssamhälle som växte upp kring fabriken. Utställningen lyfter också den lokala hemvävningen, som på 1800-talet var så typisk för trakterna i dagens Marks kommun. Utställningen innehåller inslag för både äldre och yngre besökare.

Rydals museum är ett arbetslivsmuseum i ett spinneri från mitten av 1800-talet, beläget strax norr om Kinna. Anläggningen är klassad som byggnadsminne. Museet håller öppet torsdag–söndag.

Sven Sjöstedts bildskatt digitaliserad

Sven Sjöstedt (1880–1957) var en industrifotograf som anlitades av både små och stora företag i Göteborg med omnejd. Göteborgs stadsmuseum har en negativsamling med 7 800 bilder, som nu har digitaliserats och finns tillgänglig i museets samlingsdatabas på hemsidan.

Förutom industrier, interiört och exteriört, dokumenterade han även nybyggda bostadsområden, föreningsliv och människors hem med mera.

Läs mer på Göteborgs stadsmuseums Samlingsblogg:
https://goteborgsstadsmuseum.se/nyheter/sven-sjostedts-bildskatt/

Här finns också fler intressanta berättelser med utgångspunkt från museets samlingar.

Ny film om Valhallabadet

Valhalla – folkhemsbadet heter en ny kortfilm, som handlar om det populära badhuset som invigdes 1956, och som nu hotas av rivning, för att ge plats åt en ny stor arena som ska ersätta Scandinavium. Arkitekten Nils Olsson fick en bronsmedalj för förslaget vid OS i London 1948 i tävlingarna i konst och arkitektur.

Föreningen Fasad tog initiativ till filmprojektet och anlitade Staffan Bengtsson som regissör, känd från serien K-Märkt i SVT. Filmen är 20 minuter lång och finns på Youtube.

Ny dokumentär om Ahlafors Fabriker

En ny dokumentärfilm med namnet *Drömfabriken* handlar om industrins framväxt och utveckling i Västsverige, med utgångspunkt i Ahlafors Fabriker. Dokumentären är producerad av Anders Lundin och aleföretaget Lightray.

Ahlafors Fabriker, med spinneri och väveri, var en av entreprenören Alexander Keillers sista etableringar i Västsverige och i filmen får man följa verksamheten från starten på 1850-talet till nedläggningen 1966. Tittarna får också en inblick i samhället Ahlafors utveckling under samma tid.

Dokumentären består av fyra avsnitt och kan ses på Youtube.

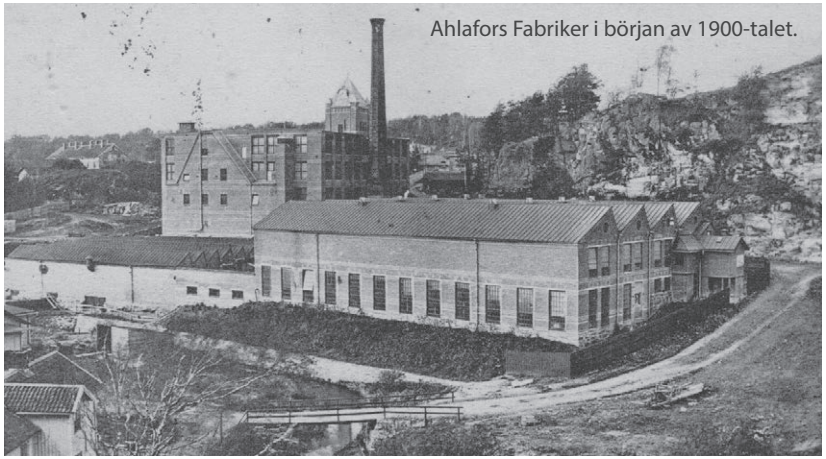

Ahlafors Fabriker i början av 1900-talet.

Besök med kaffeskola på Kahls i Högsbo

Kenth Lärk

Hört talas om Monsun Malabar? Det är Kahls godaste kaffesort om ”testpanelen” från Industrihistoria i Väst får bestämma.

Det var den 19 november, samtidigt med vinterns första snöfall, som 17 medlemmar från föreningen gjorde ett studiebesök på Kahls Kaffe i Högsbo. I besöket ingick kaffeskola där vi fick provsmaka olika sorter. Dock inte hela sortimentet.

Kahls har nämligen cirka 100 olika sorter på lager och gör ytterligare 150 mot beställning. Vi nöjde oss med fem. Monsun Malabar fick flest röster. Undertecknad skribent gick emot majoriteten och röstade på det koffeinfria kaffet.

Monsun Malabar är ett så kallat monsunerat kaffe som kommer från Malabarkusten i västra Indien. Kaffet har en smak som ska efterlikna smaken av det kaffe som dracks i Europa på 1700-talet.

Då fraktades kaffet över haven i fartyg med träskrov. Under resan till Europa påverkades kaffet av den fuktiga luften i lastrummen på fartygen och fick en speciell smak. För att återskapa denna smak monsunerar man kaffet i öppna lagerhus under monsunperioden.

Emigrerade till Brasilien

Värd för föreningens besök i Högsbo var inte vem som helst. Vi fick förstklassig och mycket intressant information av Mats Nilsson, tidigare vd och ägare av Kahls Kaffe.

Det var Mats Nilssons farfar, Carl Birger Nilsson, som startade företaget. År 1911 tog han ett lån på 50 kronor för att köpa ett parti kaffe och sälja till hemmafruarna i Haga. Den första butiken öppnades 1915 på Nordenskiöldsgatan 23 i Göteborg. Nästa butik låg på Allmänna vägen och som mest hade företaget tio butiker runt omkring i Göteborg.

År 1955 var det dags för andra generationen Nilsson att ta över.

– Det var min pappa Gunnar Nilsson som då tog över ledarskapet. Han emigrerade samma år till Brasilien och när han kom tillbaka så köpte

Annons för ”Kahls the & kaffehandel” publicerad i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* december 1918. Källa: Kungliga biblioteket.

han ut första generationen Nilsson och lade ner företagets alla butiker, berättar Mats Nilsson.

Anledningen till nedläggningarna var att allt fler valde att köpa sitt kaffe i livsmedelsbutikerna. Gunnar Nilsson genomförde också företagets dittills största förvärv när man tog över konkurrenten A. Berg Kaffeimport.

Tredje generationen

Mats Nilsson blev 1987 tredje generationen kaffehandlare när han tog över familjeföretaget. Mats hade då redan arbetat sju år i företaget som hade sina lokaler på Fjärde Långgatan. Ett år senare flyttade verksamheten till det nuvarande kafferosteriet i Högsbo som då var helt nybyggt.

Hit anländer kaffet och förvaras, rostas, mals och packas innan det åker vidare till lagret som ligger i anslutning till fabriken. Ofta skickas det ut till kunden samma dag som det rostats.

Visning av företagets nya rostmaskiner ingick i rundvandringen. Foto: Björn Ohlsson.

Största teblandaren

Många känner nog inte till att Kahls också är Sveriges största teblandare. Under 1990-talet köpte Kahls te från olika grossister i Europa. Efter ett tag bestämde man sig för att ta saken i egna händer.

Idag köper och importerar Kahls råte från olika plantager i Rwanda, Sydafrika, Indien, Sri Lanka och Kina. I den egna teproduktionen blandas sedan råteet med kryddor och aromer innan det förpackas. Företaget har också ett stort utbud av rena teer där det inte tillsätts någon smaksättning eller dekoration.

Kahls The & Kaffehandel i Torp Köpcentrum i Uddevalla öppnades 2002 och blev därmed den första butiken i företagets franchisekoncept. Idag har Kahls 23 butiker över hela Sverige med ett stort utbud av kaffe, te och choklad.

Femte plats

Kafferosteriet i Högsbo är bland de största i Sverige. Kahls ligger på femteplats efter Gevalia, Zoegas, Löfbergs och Arvid Nordquist. Kahls rostar idag upp till 3 000 ton kaffe per år på ett så kallar frivilligt tillstånd. Då efterfrågan ökar avser bolaget att ansöka om nytt tillstånd för högst 8 000 ton rostat kaffe per år. Företaget har ett 50-tal anställda och årsomsättningen ligger på cirka 300 miljoner kronor.

Industrihistoria i Västs besök avslutades med en intressant rundvandring i fabriken. Vet ni förresten vem som skapade företagets klassiska logotyp? Det var Vicke Lindstrand, berömd glaskonstnär, som designade loggan. Året var 1925.

Kenth Lärk, journalist och redaktör för Industrihistoria i Väst

Kahls tidigare vd, Mats Nilsson, serverade fem sorters kaffe för provsmakning. Foto: Björn Ohlsson.

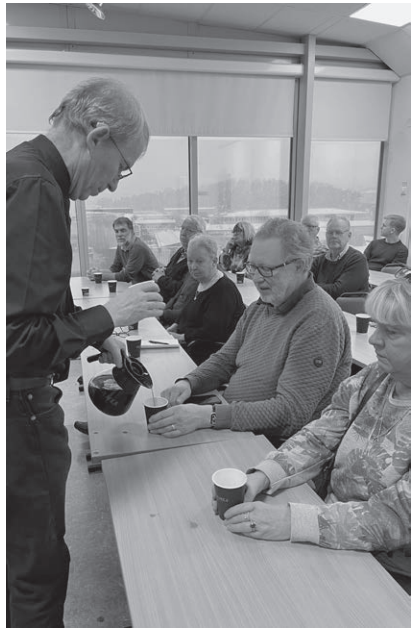

När grundades bilföretaget AB Volvo?

Bengt Berglund

Det är inte så lätt att bestämma Volvos ålder. Visserligen grundades bolaget som sådant 1914 och har sålunda sina dryga 25 år på nacken, men det startades av SKF som ett internt patentbolag, och först år 1926 kom Volvonamnet att figurera ute bland allmänheten som namnet på en svensk bilfabrik. Då hade emellertid förarbetena på den svenska bilen pågått i hela två år. Räkna vi dock 1926 som Volvos födelseår, kunna vi i år fira 15-årsjubileum.

Citatet ovan är hämtat ur *En återblick* utgiven av AB Volvo 1941 och visar tydligt, att Volvo under Assar Gabrielssons tid som vd angav tidpunkten för bolagets grundande till 1926, men inget exakt datum härför. I såväl Volvo Cars som AB Volvos årsredovisningar från senare tid liksom egna historiker hävdas däremot bestämt, att bolaget grundades den 14 april 1927, då den första personvagnen rullade ut från fabriken på Hisingen. En förklaring till skillnaderna i uppfattning kan vara att under Gunnar Engellaus tid som vd från 1956 och framåt kom personbilarna alltmer i fokus och kanske kom då även tidpunkten för Volvos grundande att anpassas därefter. Hur har andra svenska verkstadsindustrier förhållit sig i denna fråga och kan vi mer exakt fastställa tidpunkten för fordonstillverkaren AB Volvos grundande?

Svenska Kullagerfabriken (SKF) bildades vid en konstituerande bolagsstämma den 16 februari 1907, men först på hösten samma år uppfördes en egen byggnad vid Säve Strandgata på en tomt som tillhörde Gamlestadens fabriker.[1] Gamlestaden tecknade 82 aktier à 1 000 kronor, Sven G. Wingquist för 20 aktier som ersättning för patentet och familjerna Carlander och Mark för återstoden av de totalt 110 aktierna. Patenttiden gällde från 6 juni 1907, men ansökan till Patent- och Registreringsverket inkom först den 27 augusti 1908. Axel Carlander var styrelseordförande i SKF under 30 år och Knut J:son Mark vice ordförande fram till 1950, medan S.G. Wingquist blev vd fram till 1919, då han utsågs till styrelseordförande i AB Bofors.

Ett annat storsvenskt verkstadsföretag ASEA utvecklades på liknande sätt med först tillkomsten av Elektriska Aktiebolaget i Stockholm, som genomförde sin konstituerande bolagsstämma den 17 januari 1883 med ett aktiekapital på 75 000 kronor.[2] Huvudkontoret förlades till Stockholm

Med försäljningschef Hilmer Johansson vid ratten kördes den allra första serietillverkade Volvon ÖV4 ut i solskenet genom fabriksporten skärtorsdagen 14 april 1927, strax efter klockan 10 på förmiddagen. På senare tid har denna dag kommit att betraktas som tidpunkten för AB Volvos grundande. Foto: Volvos Historiska Arkiv.

medan verkstadslokaler för tillverkning av Jonas Wenströms patenterade dynamo hyrdes av Arboga Mekaniska Verkstad. Efter sammanslagning med brodern Göran Wenströms och Abraham Granströms Elektriska Kraftbolag några år senare, utvecklades verksamheten såväl produkt- som kapacitetsmässigt och man ändrade namn till Allmänna Svenska Elektriska AB med ett aktiekapital på en halv miljon kronor. Konstituerande bolagsstämma hölls den 15 december 1890, men företaget firade sitt 100-årsjubileim 17 januari 1983.

Vad krävdes då formellt enligt svensk lag vid denna tid för att bilda ett bolag? I Svensk Juristtidning från 1916 beskrivs förfarandet i detalj och det visar sig att grundandet av AB Volvo i stort följde de riktlinjer som där angavs. Gången var att en styrelse med anknytning till verksamheten måste kalla till bolagsstämma, där rösterna fördelades enligt den uppgjorda aktieförteckningen. Först därefter kunde den nyvalde ordföranden överta ledningen av förhandlingarna, varvid den tidigare styrelsens ordförande hade fullgjort sin plikt.

Sammanfattningsvis framgår därav, att det är vid den konstituerande bolagsstämman som ett aktiebolag formellt bildas. Där enas ägarna om att bilda bolaget, anta den föreslagna bolagsordningen samt ange vilken typ av tillverkning som ska bedrivas i det nya bolaget. Här utses även den första styrelsen och de första revisorerna.

I AB Volvos – eller ”Bolaget” som man först kallade sig – verksamhetsberättelse för 1927 står följande att läsa:

I augusti månad 1926 beslöt Bolaget upptaga tillverkning av automobiler. De arbeten härför, som under hösten 1926 påbörjades, hava under år 1927 fortsatts ~~därhän att~~ och lämnade den första öppna personvagnen Bolagets verkstäder den ~~15 april~~ 14 april 1927. Till en början kunde emellertid Bolaget icke bringa upp tillverkningen till förutsedd omfattning. I Bolagets program hade ingått, att täckta vagnar skulle börja levereras vid midsommar. Färdigställandet av dessa blev försenat till månadsskiftet juli–augusti.

I september 1927 fattade Bolaget formligt beslut om realiserande av ytterligare en punkt på det preliminära arbetsprogrammet, nämligen tillverkandet av en mot personvagnarna ~~korresponderande~~ svarande lastvagn. En serie på 500 st. sådana lastvagnar har upplagts, och beräknas lastvagnen utkomma under senare del av februari 1928 …

Göteborg den 18 februari 1928

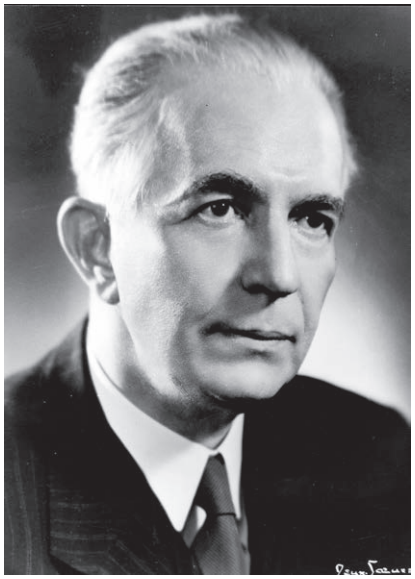

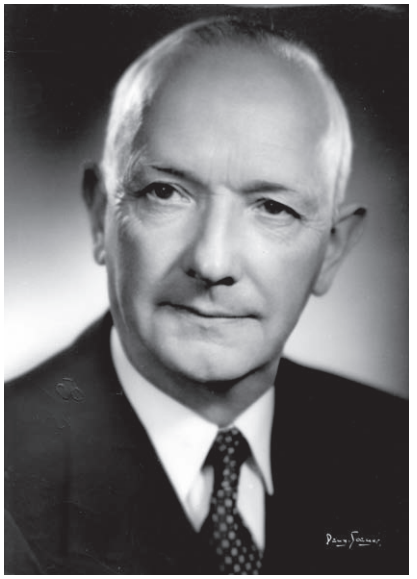

År 1924 inledde Assar Gabrielsson (1891–1962) till vänster och Gustaf Larson (1887–1968) till höger, verkstadschef på AB Galco i Stockholm, ett samarbete med syftet att starta en inhemsk bilfabrikation. I augusti 1926 grundade de tillsammans AB Volvo. Mindre än ett år senare lämnade den första serietillverkade bilen fabriken i Göteborg. Gabrielsson var bolagets vd under perioden 1926–1956, men han kvarstannade som styrelseordförande fram till sin död 1962. Gustaf Larson hade den krävande uppgiften att tekniskt leda utvecklingen inom företaget. Han var AB Volvos vice vd och tekniske chef under perioden 1926–1952. Foto: Volvos Historiska Arkiv.

Om bilföretaget AB Volvo finns följande skrivet i Skandinaviska Kreditaktiebolagets kvartalsskrift från 1938:

… Initiativtagarna till den svenska biltillverkningen voro dåvarande försäljningschefen vid AB Svenska Kullagerfabriken (SKF) Assar Gabrielsson och tekniske chefen för AB Galco i Stockholm, civilingenjören Gustaf Larson. Dessa hade redan hösten 1924 påbörjat förberedande arbeten och i juni 1925 voro ritningarna färdiga till en liten fyrcylindrig personvagn. Försök gjordes att få kapital för igångsättandet av industriell tillverkning på basis av föreliggande ritningar, men dessa försök misslyckades. I september samma år beslöto sig Gabrielsson och Larson för att

på egen bekostnad låta tillverka tio provvagnar. Den första av dessa blev färdig i juni 1926.

Redan vid denna tid existerade AB Volvo som ett litet, år 1914 grundat patentbolag med 200 000 kronors aktiekapital som helt ägdes av SKF. Den 10 augusti 1926 beslöt SKF´s styrelse, att AB Volvo skulle övertaga den av Gabrielsson och Larson bedrivna verksamheten och ställde till förfogande krediter, som voro erforderliga för att en försöksserie på 1 000 vagnar skulle kunna tillverkas.

Därmed var företagets start tryggad. Det dröjde emellertid ännu tre år, innan dess fortbestånd kunde anses någotsånär säkerställt …

Det ursprungliga patentbolaget Volvo tillkom således 1914, men man höll konstituerande bolagsstämma först den 9 april 1915, då syftet sades vara att idka handel och eventuell fabriksrörelse. Den 11 maj detta år inlämnades till Patent- och Registreringsverket en ansökan om registrering av varumärket Volvo för

… lager, särskilt kullager och rullager, maskiner, transmissioner, automobiler, velocipeder, järnvägsmateriel, transportanordningar och transportmedel av alla slag samt delar av och tillbehör av nämnda varuslag.

Den 22 juni 1915 registrerades varumärket och namnet kunde börja stansas in på SKF:s nya kul- och rullager. Någon egen tillverkning påbörjades ej, utan man handlade enbart med det av SKF tillverkade kullagret för ovan utvalda tillämpningsområden. Strikt varumärkesmässigt skulle man kunna hävda den 9 april 1915 som datum för AB Volvos grundande, men patentbolaget Volvo var något helt annat än bilföretaget med samma namn.

För att ytterligare avgränsa tidpunkten för AB Volvos grundande kan man i tidskriften *Bemärkta Örebroteknister. Del V* läsa följande om Gustaf Larson:

År 1924 började G. Larson i samarbete med dåvarande försäljningschefen för SKF, Assar Gabrielsson, planera för en svensk biltillverkning. På sommaren 1925 avslutades konstruktionsarbetet, och på våren året därpå voro tio provvagnar färdiga till allmänt beskådande. Den första vagnen var en mindre fyrcylindrig personvagn. Den 10 augusti 1926 bildades AB Volvo för att på basis av Larsons konstruktioner starta en svensk bilfabrikation i större skala …

Mötet den 10 augusti 1926 ägde rum på Skandinaviska Kreditaktiebolagets (senare SEB:s) kontor i Göteborg och syftet var att dels ändra i den gamla

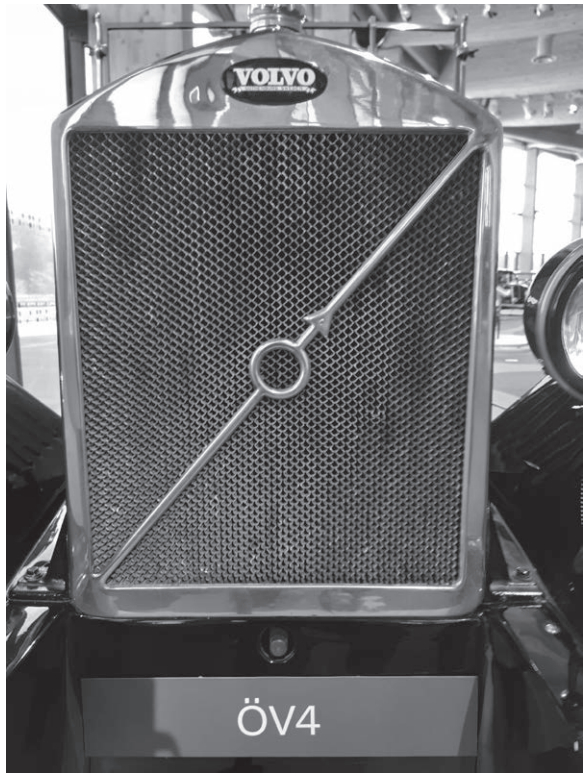

Redan på Volvos tio första provvagnar, som beställdes i september 1925, förekom ”järnmärket” på kylarpaketet och associerade till den anrika svenska järnhanteringen i form av stål och styrka. Logotypen kompletterades med ett diagonalt band som skar över kylaren och återfanns även på den första levererade bilen ÖV4 i april 1927.
Foto: Bengt Berglund.

bolagsordningen från 1915, dels utse en ny styrelse och nya revisorer i det vilande bolaget från SKF-tiden. För att konstituera sig krävdes emellertid ytterligare en stämma, som ägde rum 14 dagar senare.

I en skrivelse till Kungl. Maj:t från AB Volvo daterat den 25 augusti 1926 står nämligen följande att läsa:

… För sin verksamhet har Bolaget erhållit stöd från Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken, varvid Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken förklarat sig villigt ikläda sig proprieborgen för det lån som Bolaget kan komma att erhålla ur Manufakturlånefonden.

Härvid fogas registreringsbevis, ett exemplar av den för Bolaget gällande ordning samt avskrift av bolagsstämmoprotokoll, utvisande att stämman beslutat ingå till Eders Kungl. Maj:t med en ifrågavarande ansökan.

Av dessa handlingar framgår således, att den 25 augusti 1926 hade AB Volvo kallat till extra bolagsstämma i syfte att konstituera sig, där en ny bolagsordning var antagen samt klargjordes vilka som var ägare till bolaget:

Närvarande	Antal aktier och röster	
Herr Assar Gabrielsson dels för egen del,	196	
dels såsom befullmäktigat ombud för:		
Herr Gustaf Larson	1	
Herr David Källberg	1	198
Herr Einar Glimstedt		1
Herr Hugo Lilljegren		1
	Summa	200

Härav framgår att Assar Gabrielsson tecknat sig för 196 aktier, Gustaf Larson, Einar Glimstedt, David Källberg och Hugo Lilljegren för en aktie vardera. De två sistnämnda var bolagets revisorer, medan Einar Glimstedt var jurist och tillika protokollförare vid mötet. Varje aktie var upptagen till 1 000 kronor.

Avslutningsvis noteras i bolagsstämmoprotokollets § 5 den 25 augusti 1926:

Beslöt stämman enhälligt att i och för upptagandet av bilfabrikation ingå till Kungl. Maj:t med underdånig ansökan om erhållande av ett lån ur Manufakturlånefonden å 200 000 kronor.

Grundarna av bilföretaget AB Volvo – Assar Gabrielsson och Gustaf Larson – betraktar sig själva som automobiltillverkare från och med den 10 augusti 1926, då SKF:s styrelse beslutat att det sedan 1920 vilande AB

I augusti 1926 beslöt AB Volvo ”upptaga tillverkning av automobiler” och fick av SKF hyra de lokaler på Hisingen som tidigare ägts av Nordiska Kullager AB, en konkurrerande kullagerfabrik i Göteborg, som gått i konkurs i början av 1920-talet. Kontoret stod färdigt i oktober 1926, då inflyttning ägde rum. Foto: Volvos Historiska Arkiv.

”Det löpande bandet” var i början bara två rännor längs golvet, där chassierna sakta rullades fram för hand. Men tillverkningstakten var inte heller särskilt hög. Foto: Volvos Historiska Arkiv.

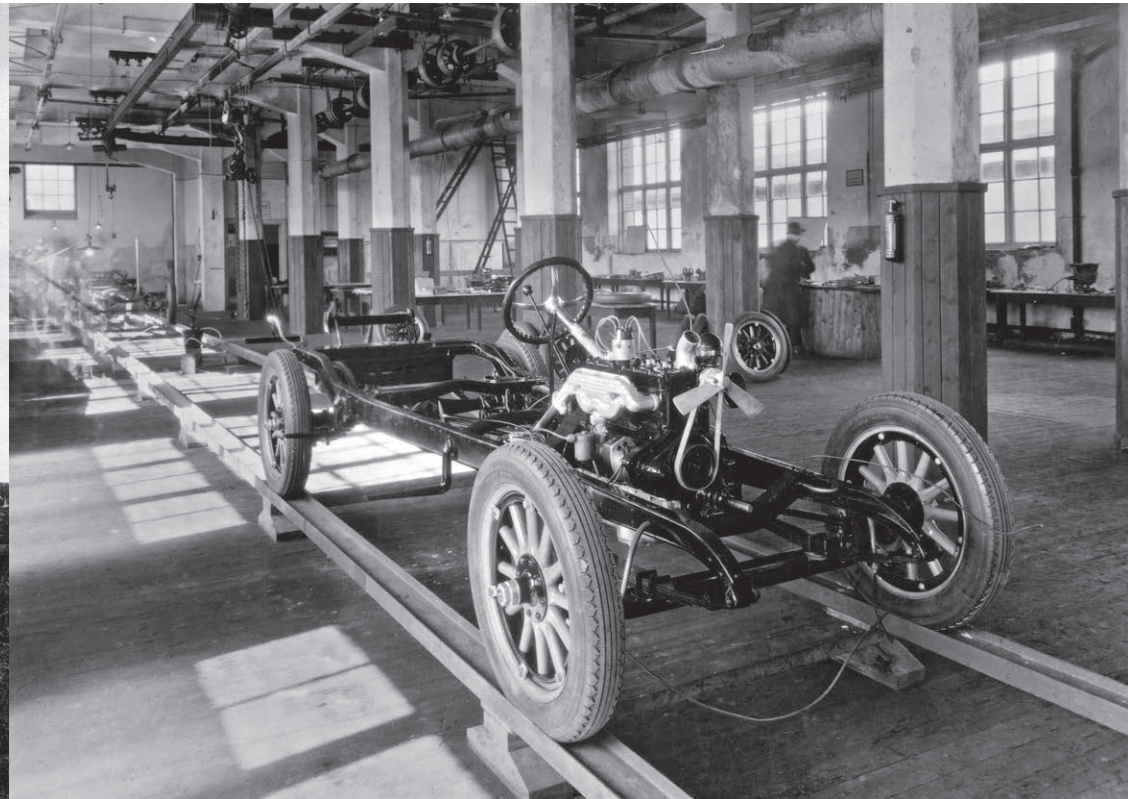

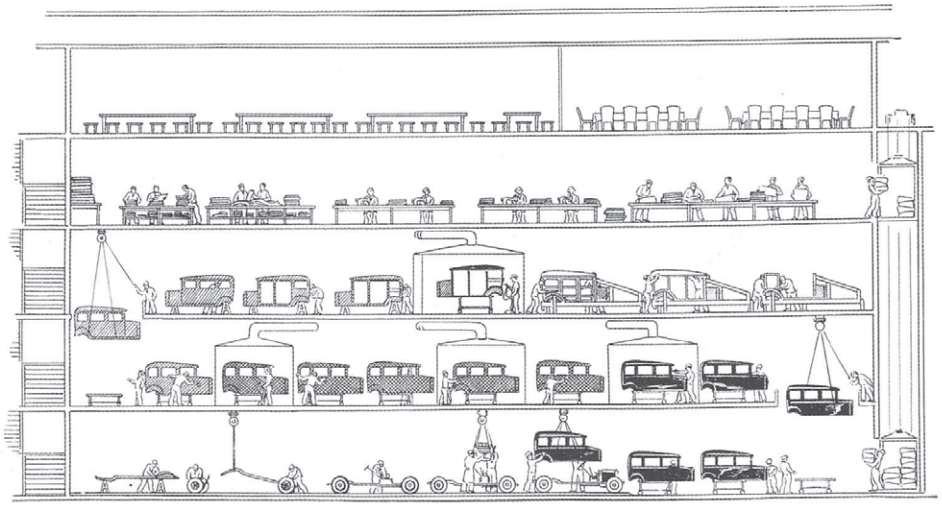

Monteringens gång i AB Volvos sammansättningsfabrik. Anläggningen var uppförd i fem våningar med kontor överst, därefter sadelmakeri, sammansättning och plåtslageri samt måleri. I bottenvåningen ”blev puppan till en fjäril” – där kaross och chassi möttes och blev till ett gemensamt helt. Foto: Volvos Historiska Arkiv.

Volvo med tillhörande varumärke skulle överlåtas till dem, samtidigt som SKF lovat ställa nödvändiga krediter till förfogande för att möjliggöra tillverkning av en försöksserie om 1 000 personvagnar. Två veckor senare skickades ansökan till Kungl. Maj:t om lån ur Manufakturlånefonden, medel som var ämnade att finansiera köpet av utrustning till den nya sammansättningsfabriken i Nordiska Kullageraktiebolagets gamla lokaler på Hisingen, vars byggnader sedan 1925 ägdes av SKF, men från och med nu hyrdes av det nya bilföretaget.

Det svenska automobilprojektet Volvo hade förberetts i mer än två år. Beslutet om att påbörja tillverkning kunde dock tas först efter en detaljerad undersökning om fordonsmarknaden i Sverige dokumenterad av Assar Gabrielsson i *En Förtrolig Promemoria* och översänd till handelsminister Felix Hamrin den 29 juni 1926, samt en provserie på tio bilar, utvecklad under ledning av Gustaf Larson i Stockholm. Den tekniska utrustningen för produktion av den första serietillverkade bilen var hämtad från USA och finansierad med lån från bland annat den svenska staten och med SKF som borgenär.

Det torde därmed vara klargjort, att tidpunkten för bilföretaget AB Volvos grundande, liksom för våra andra stora svenska verkstadsföretag ASEA och SKF, ägde rum när aktieägarna vid en konstituerande bolagsstämma antog bolagsordningen, utsåg ny styrelse samt beslutade sig för att uppta angiven fabrikation på programmet och på bästa sätt ordna den fortsatta finansieringen. För den blivande fordonstillverkaren AB Volvos del ägde den konstituerande bolagsstämman rum den 25 augusti 1926 och på ett styrelsemöte två månader senare står Assar Gabrielsson som vd och Gustaf Larson som vice vd och teknisk chef för bolaget.

| Bengt Berglund

Artikelförfattaren Bengt Berglund har bland annat verkat som professor i teknik- och vetenskapshistoria vid Chalmers tekniska högskola och publicerat ett flertal böcker om svensk industrihistoria. Grundmaterialet till artikeln är hämtat ur Volvos Historiska Arkiv (VHA) som förvaras av Riksarkivet i Göteborg.

Bengt Berglund har hittills publicerat tre böcker om Volvo:
Volvo 1926–1956. Från sammansättningsfabrik till koncern. Göteborg 2015
Skövde Gjuteri & Mekaniska Verkstad och resan in i AB Volvo 1868–1935. Halmstad 2018
Volvo 1956–2006. Från koncern till global aktör. Göteborg 2021

Kommande:
Volvo 2006–2026. Från global aktör till framgångsrik global koncern. Göteborg 2027

Noter

1. Fritz, M & Karlsson, B., *SKF – Världsföretaget 1907–2007*. Stockholm 2006, s. 13 f.
2. Glete, J., *Asea under hundra år 1883–1983. En studie i ett storföretags organisatoriska, tekniska och ekonomiska utveckling.* Uddevalla 1983, s. 28 ff.

Industrihistoriska spår i Hasselblads filmer

Erik Florin Persson

Under det senaste decenniet har det inom den filmhistoriska forskningen vuxit fram ett allt större intresse för hur rörliga bilder har använts inom industriföretag, myndigheter och andra slags organisationer.

Inom detta fält har forskare intresserat sig både för hur rörliga bilder kan användas som ett historiskt källmaterial och för att analysera och förstå de olika syften som film använts för i organisationernas verksamhet. En sådan organisation, vars bruk av rörliga bilder tidigare inte uppmärksammats, är Victor Hasselblad AB. Med bas i Göteborg nådde företaget under decennierna efter andra världskriget världsberömmelse med sin kameratillverkning, inte minst när dess kameror användes inom NASA:s rymdprogram under 1960- och 1970-talen. 2005 överlämnade företaget en samling av analogt filmmaterial till Hasselbladstiftelsen i Göteborg. Två år tidigare hade företaget flyttat från det så kallade Hasselbladhuset vid Lilla Bommen till en ny kontorsbyggnad på Lundbystrand som senare togs över av Sveriges Television. Nu skulle man flytta till andra mindre kontorslokaler i stadsdelen Lindholmen.

I både Hasselbladhuset och de första lokalerna på andra sidan älven hade företaget haft ett särskilt rum för visning av film och bildspel, vilket de nya lokalerna saknade. Tjugo år senare, våren 2025, inledde jag i samarbete med bland annat Riksarkivet i Göteborg ett tvåårigt forsknings- och samverkansprojekt kring filmsamlingen, finansierat av Hasselbladstiftelsen. Filmsamlingen bestod ursprungligen av ett sextiotal filmrullar och under årens lopp hade ytterligare ett fyrtiotal filmer tillkommit. Därefter har materialet i princip legat orört i stiftelsens arkiv och kunskapen om filmrullarnas innehåll var vid projektets början begränsad.

Syfte med projektet är att göra en grundläggande inventering och förteckning av materialet och att det därefter ska överlämnas det till Riksarkivet och inlemmas i företagsarkivet från Victor Hasselblad AB för ett mer långsiktigt hållbart bevarande. Projektet syftar också till att identifiera unikt filmmaterial i samlingen och digitalisera detta för att det lättare ska kunna tillgängliggöras för forskning och allmänhet. Utifrån materialet i samlingen syftar projektet också till att analysera hur filmmediet har använts inom företaget och dess produktionoch försäljning av kameror och andra fotografiska produkter.

Filmspår från jubileer, kameratillverkning och rymdresor

När filmsamlingen överlämnades till stiftelsen 2005 gjordes en första övergripande förteckning av materialet utifrån den information som gick att utläsa från markeringar på

Stillbild från marknadsföringsfilmen *Hasselblad* (1962).

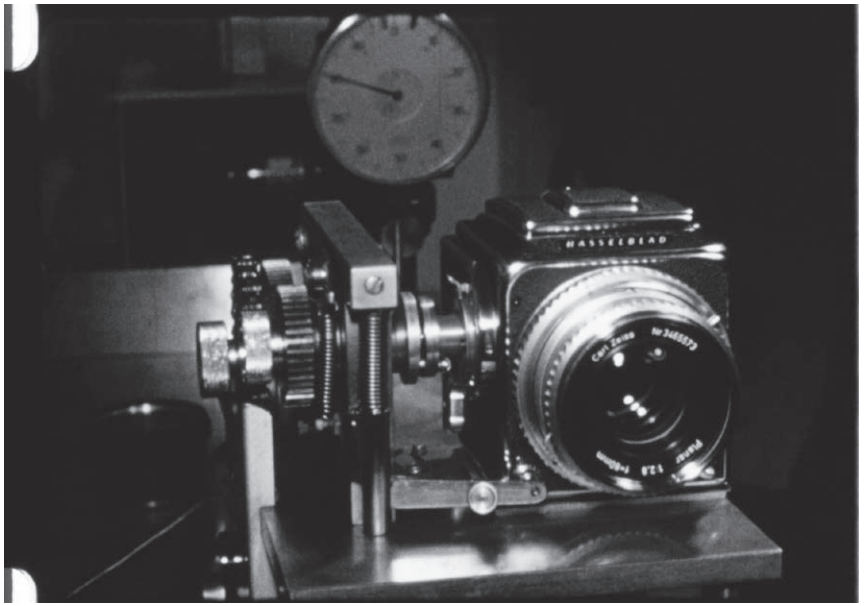

de askar filmerna låg i, men det fanns också filmrullar som var oidentifierade och helt saknade beskrivning. Redan utifrån denna första förteckning gick dock att se att samlingen inkluderar filmer av ganska olika slag och ursprung. Det gick också att se att materialet inte bara relaterade till Victor Hasselblad AB utan även till det äldre företaget F.W. Hasselblad och, inte minst, dess dotterbolag Hasselblad Fotografiska AB, samt till företaget Ross AB, vars verksamhet efter andra världskriget inlemmades som en del av kameratillverkningen inom Victor Hasselblad AB. En av de äldsta filmerna i samlingen är direkt kopplad till Hasselblad Fotografiska och handlar om firandet av företagets 50-årsjubileum 1937. Filmen verkar ha fungerat som ett sätt både att dokumentera och att i någon mån visa upp jubileumsfirandet, i alla fall internt, men vi har inte sett några spår av att filmen även skulle ha visats utanför företaget. En annan av de äldre filmerna handlar om den flygspaningskamera som Ross AB producerade på uppdrag av den svenska försvarsmakten under andra världskriget. Med

Nedan en stillbild från filmen *Flygkamera SKA4 konstruktion och användning* (Trol. 1942). På högersidan stillbilder från film utan titel som dokumenterar arbetet på Victor Hasselblad AB:s kamerafabrik på Odinsgatan i Göteborg, troligen inspelad i februari 1952.

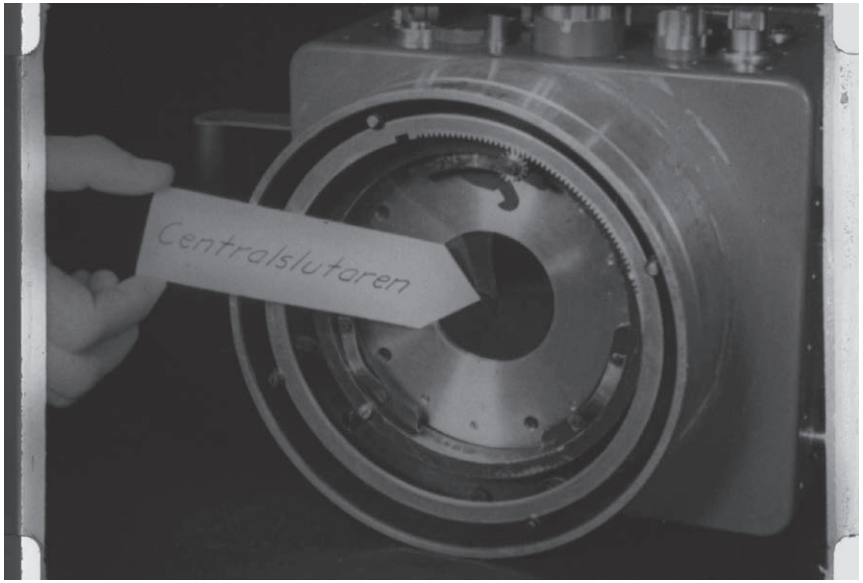

den deskriptiva titeln *Flygkamera SKA4 konstruktion och användning* ger filmen just en detaljerad beskrivning av kamerans konstruktion och hur den kunde användas. Förmodligen var den bara tänkt att visas inom det militära.

Som kontrast till dessa två filmer som det verkar ha legat en hel del arbete bakom, även om deras målgrupper var begränsade, finns det ett flertal mer eller mindre oredigerade filmer i samlingen som snarare syftade till att dokumentera mer oglamorösa och vardagliga scener i företagens verksamhet. Detta inkluderar bland annat en film från 1950-talet med dokumentära upptagningar från tillverkningen av Hasselbladkameror i verkstaden på Odinsgatan i Göteborg. Det inkluderar också filmer som dokumenterar rivningar i Västra Nordstan under 1960-talet i samband med en utbyggnation av Hasselbladhuset och filmer från den internationella fotomässan Photokina i Köln. Två andra filmer dokumenterar firandet av Victor Hasselblads 60-årsdag 1966 och hans promotion till hedersdoktor vid Chalmers två senare.

I samlingen finns också tre filmer producerade av NASA från 1960- och 1970-talet om deras olika rymdresor. Även om filmerna går att relatera till Hasselblads verksamhet, och att det är intressant att de är bevarade i sam-

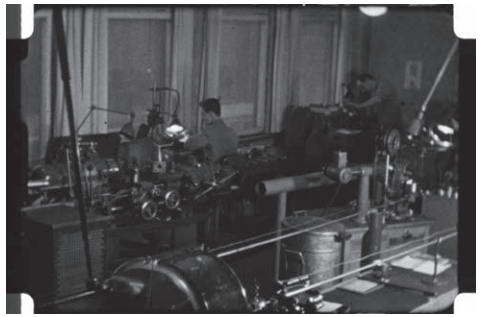

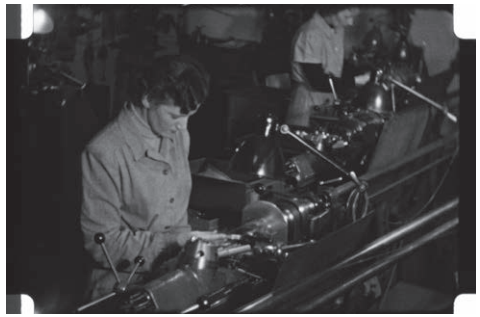

På den här sidan visas överst en stillbild från en film utan titel som demostrerar en apparat för framkallning och kopiering av fotografisk film, troligen inspelad på Hasselblad Fotografiska i början av 1960-talet. Under den, till vänster, en stillbild från 8 mm-film med avfilmad tv-skärm från uppskjutningen av rymdfärjan *Challenger* (1983), och till höger, stillbild från 8 mm-film med vårtsvin på savann (trol. 1967).

På nästa uppslag visas fyra stillbilder från marknadsföringsfilmen *Reflections of Life* (1970), producerad av filmbolaget Cinag på uppdrag av Victor Hasselblad AB.

lingen, är de inte unika utan går idag att ta del av online. Några andra filmer som inte heller är unika, men som är svårare att relatera till företagets verksamhet, är en handfull amerikanska barn- och underhållningsfilmer, vilket bland annat inkluderar kortfilmer om Hackspett, Stålmusen och Hopalong Cassidy. Anledningen till att dessa finns bevarade tillsammans med unikt filmmaterial kopplat till företagens verksamhet går bara att spekulera i. Men kanske har de visats som en form av lättsam underhållning i företagets visningslokaler?

I kontrast till dessa kommersiella underhållningsfilmer finns det två helt unika filmer som sticker ut i samlingen, inspelade på amatörfilmsformatet 8 mm. De var inte inkluderade i den ursprungliga förteckningen och askarna de låg i när vi hittade dem på hyllan saknade helt beskrivning av deras innehåll. När vi digitaliserat filmerna visade sig den ena innehålla bilder av djur i savannmiljö. Den härstammar med största sannolikhet från en safariresa som Victor Hasselblad gjorde till Kenya 1967 tillsammans med sin fru Erna. Den andra filmen visar en avfilmad tv-apparat med den svenska direktsändningen av den första uppskjutningen av NASA:s rymdfärja *Challenger* i april 1983 och färjans återkomst till jorden några dagar senare. Även om filmen går att datera ganska exakt visar den bara tv-apparatens utsändning och ger ingen information om den miljö den filmats i och inte heller vem som hållit i kameran.

Påkostade produktioner för internationella målgrupper

I kontrast till de filmer som dokumenterar företagets verksamhet, som inte verkar ha genomgått någon genomarbetad redigering, ofta saknar officiella titlar och förmodligen bara visats internt på företaget, innehåller samlingen också mer påkostade och välproducerade filmer med externa målgrupper. Det rör sig framför allt om en grupp reklam- och informationsfilmer för Hasselbladkameran från början av 1960-talet till mitten 1980-talet, med titlar som *Reflections of Life* (1970), *Moments to Remember* (1973) och *A World of Pictures* (1980).

I motsats till de mer dokumentära upptagningar som det oftast bara finns en unik kopia av, finns det flera visningskopior av dessa filmer i samlingen. Flera av dem finns också i olika språkversioner, såsom svenska, engelska, tyska och franska, vilket pekar på filmernas stora spridning och hur de också distribuerades internationellt. Även om filmerna syftade till att visa upp och göra reklam för Hasselbladkameran har de ett stort industrihistoriskt värde. Dels visar de hur företaget vill presentera och mark-

REFLECTIONS
OF LIFE

nadsföra kameran för både svenska och internationella målgrupper. Men de innehåller också scener med ett mer dokumentärt värde. Den äldsta av dessa filmer, *Hasselblad* (1962), är drygt 20 minuter lång och har långa unika scener med detaljerade skildringar av hur kameran producerades. Givet det faktum att företaget tog rörliga bilder till hjälp för att marknadsföra en stillbildskamera, reser filmerna också intressanta frågor om relationen fotografi och film.

En stor spännvidd av filmer

Sammanfattningsvis innehåller samlingen således filmmaterial av ganska vitt skilda slag. Här finns filmer som direkt relaterar till produktionen och marknadsföringen av Hasselbladsföretagens produkter, samt filmer från både vardagliga och mer högtidliga tillfällen i företagens historia som ansetts värda att dokumentera och bevara. I samlingen finns det också en spännvidd mellan externt producerade filmer, ibland med en ganska oklar koppling till företagen och dess verksamhet, varav många idag finns tillgängliga online, och helt unikt filmmaterial som inte finns bevarat någon annanstans. Tillsammans berättar de dock om de många olika syften som filmmediet användes för inom Victor Hasselblad AB och dess relaterade företag och erbjuder unikt material för forskning om företagens historia och mediala praktiker.

Erik Florin Persson

Erik Florin Persson är fil. dr i filmvetenskap och universitetslektor vid Linnéuniversitet. I sin avhandling *Film i stadens tjänst: Göteborg 1938–2015* (2021) analyserade han kommunal reklam- och informationsfilm. Han har medverkat i flera samverkansprojekt om lokal filmhistoria i Göteborg och Västsverige. Under 2025–2026 är han projektledare för projektet *Linsmediala konvergenser: Inventering, digitalisering, analys och tillgängliggörande av Hasselbladstiftelsens filmsamling*, som är ett samarbete mellan Hasselbladstiftelsen, Riksarkivet i Göteborg och GPS 400: Centrum för samverkande visuell forskning vid Göteborgs universitet, finansierat av Hasselbladstiftelsen.

Välkommen till filmvisning! Den 22 april 2026 kl. 18 kommer ett urval av de filmer som digitaliserats från Hasselbladstiftelsens samling att visas på biograf Roy i Göteborg. Visningen är gratis och efterföljs av ett samtal där deltagare från projektet berättar om arbetet med att inventera och analysera filmsamlingen. Mer information om visningen publiceras under början av våren på Hasselbladstiftelsens hemsida.

Bli medlem i Industrihistoria i Väst!

Föreningens medlemmar utgörs av myndigheter, institutioner, företag och föreningar som inom regionen arbetar på det industrihistoriska fältet samt enskilda personer med intresse för industrihistoria.

Som medlem bidrar du till vår möjlighet att bilda opinion och sprida kunskap om och intresse för det industrihistoriska arvet. Som medlem kan du vara med och påverka vår verksamhet och lyfta fram frågor som du tycker är angelägna och intressanta. Du får också möjlighet att träffa likasinnade och att lära dig mer om Västsveriges industrihistoria.

Som medlem får du vår medlemstidning med artiklar om industrihistoria och nyheter om vad som är på gång inom vårt ämnesområde.Vidare får du kallelse till våra föreningsmöten samt inbjudan att delta i våra aktiviteter, i form av intressanta föredrag, guidningar, stadsvandringar och studiebesök. Tipsa oss gärna om föreningsaktiviteter och ämnen att ta upp i vår tidning.

Missa inte heller föreningens hemsida. På denna ges bland annat information om föreningens aktiviteter och tillgång till tidigare nummer av medlemstidningen, samt arkiv- och litteraturguider.

Medlemskap

Du blir medlem genom att betala in medlemsavgiften till föreningens plusgiro 126 25 70-3 och skicka e-post eller brev med dina kontaktuppgifter till oss. Årsavgiften för enskilda medlemmar är 150 kr, för ideella föreningar 300 kr och för institutioner, myndigheter och företag 500 kr.

Rundqvists tryckeri fick nytt liv i Onsala

Marie Nyberg

Klockan 13 den 15 oktober 2025 möttes Industrihistoria i Väst medlemmar utanför Rundqvists Boktryckeri AB. Tryckeriet flyttade 2021 till Onsala efter att ha packat ner verksamheten och sålt huset vid Liseberg.

Vi blev mötta av Eva Lindegren och Mikael Rundqvist, fjärde generationen Rundqvist, som nu driver verksamheten vidare i en lättare och smidigare form med det digitala tryckandet som bas och en konstnärlig del med handgjorda tryckalster. Vi blev visade runt i verkstaden, där det bland annat tidigare varit en lanthandel och där en del av det tidigare affärslagret fortfarande låg kvar i hyllorna. Men idag är det en plats för en ny verksamhet med gamla typer och klichéer och avdragspressar från en äldre tid.

Mikael och Eva började visningen med att berätta om företagets bakgrund: Rundqvists boktryckeri har en historia som sträcker sig mer än 100 år tillbaka i tiden. Första platsen, där firman startade, var på Lilla torget 4. Där fanns tryckeri på tre våningar. Här arbetade fadern Carl och sonen Agne Rundqvist med ett tjugotal anställda under mer än trettio år. Agne Rundqvist blev en känd boktryckare i Göteborg, engagerad i trycket av vackra och exklusiva böcker. Han vurmade för hög kvalitet i både tryck och val av papper.

Tredje generationen

Men lokalerna blev för små och med en tredje generation Rundqvists i yrket flyttade tryckeriet 1956 till Trycksgatan, senare Nellikevägen 10, nuvarande Lisebergsgatan 10, där var man kvar till 2022. Under åren däremellan, med stark ökning under 1990-talet, hade den nya tidens digitala tryckteknik – offset – helt ersatt det blysatta trycket. De stora tryckmaskinerna avyttrades.

Men många av de äldre tryckmaskinerna blev stående kvar på Rundqvists boktryckeri och började återanvändas i en ny verksamhet med att göra konstnärliga tryck. 2012 startades en ekonomisk förening och ett socialt företag: Rundqvist & Co. Där introducerades människor för hantverket och konsten att trycka böcker och andra grafiska tekniker. Många personer har också fått arbetsträna på företaget.

Handdriven press

Eva, som är konstnär, visade oss hur en handdriven avdragspress fungerar, tidigare använd till korrekturläsning. Nu lade hon olika lager färg på en äldre klichébild som därigenom fick ett fler-

Eva Lindegren berättar om den konstnärliga och sociala verksamheten i den nuvarande lokalen. Foto: Marie Nyberg.

färgstryck. I slutet av visningen fick vi alla göra ett konstnärligt försök och fick med oss dessa mästerverk hem.

I Onsala finns några av de mindre tryckmaskinerna kvar efter flytten från den förra platsen. Bland annat en handdigel från första tiden i tryckeriet, som Carl Rundqvist använt för tryckning av etiketter, visitkort och andra mindre tryckalster. På nya platsen finns även en Vandercook, en Plantin (föregångare till offsettryck) och flera avdragspressar. Man har också flyttat med ett antal regaler fyllda med de mest användbara typsnitten - bly och trä och ett stort antal klichéer.

Böcker och trycksaker

I det före detta stallet visade Mikael de digitala tryckjobb som firman har nu. Deras uppdrag är mestadels böcker av hög kvalitet och olika trycksaker som reklammaterial och affischer. De arbetar främst med en digitalpress och en storformatare som kan skriva ut stora tryck med hög kvalité. De har också några maskiner som falsar och häftar.

Men när det är tvåsidigt får de häfta/sätta ihop själva, säger Mikael, som nyligen själv satt med en beställning på en broschyr och häftade ihop ett stort antal. När det blir större upplagor på böcker arbetar de ihop med olika kollegor i branschen, bland annat Norra Hallands tryckeri. Då håller Mikael i produktionens olika faser.

Han är också mån om att behålla och förnya företagets Macdatorer som finns på flera olika ställen i lokalen. Den snabba utvecklingen inom det digitala gör det nödvändigt att spara äldre typsnitt med mera, som kanske inte går att hitta i de nyaste datorerna. Äldre original kan behöva tryckas om i en äldre datamiljö.

Som avslutning fick några av oss en visning av den ombyggda ladan där det nu finns en utställningshall där olika publika aktiviteter äger rum. Där ställs egna och andras konstverk ut och visar att det fortfarande finns en vurm för vackra tryck och konstverk hos Rundqvist Boktryckeri AB.

Marie Nyberg, styrelsemedlem i Industrihistoria i Väst

Mikael Rundqvist, här i mitten, berättar om den nuvarande verksamheten med många varierande uppdrag. Högkvalitativa tryck, broschyrer, reklammaterial och storformat även för utomhusbruk. Foto: Marie Nyberg.

Eva Lindegren använder ofta det äldre materialet av typer och klichéer i sitt eget skapande av tryckta alster. Hon gör även detta ihop med grupper som besöker företaget i Onsala. Foto: Marie Nyberg.

Industriarv i bild

På bilden bakas det limpor på Olof Asklunds Ångbageri i Göteborg. Det var bara en del av sortimentet. Så här beskriver företaget sin tillverkning: mjukt bröd, kaffebröd, skorpor, småbröd, konditorivaror samt knäckebröd. Året var då 1948.

Allt tog dock sin början långt tidigare. Huvudrollen hade soldatsonen Olof Asklund från Solberga socken i Bohuslän. Han fick en grundlig lärlingsutbildning hos bagaremästaren A. Mellgren i Majorna och sedan anställning som verkmästare hos V. Petterssons Wienerångbageri.

Den 1 april 1874 drog Olof Asklund igång en egen rörelse på Landsvägsgatan. Till en början i blygsam skala med endast en gesäll, en lärling och en månadskarl. Företaget gick bra och redan efter fem år var det dags att utvidga verksamheten. Efter ritningar av stadsarkitekten Victor von Gegerfelt byggdes ett nytt bageri vid Albogatan i Annedal.

Det visade sig snart att bageriets verksamhet behövde ännu större lokaler. Därför köpte Asklund tomter med adresserna Övre Husargatan 13 och 15 och år 1900 påbörjades arbetet med en ny byggnad.

I december 1901 togs den nya fabriken i bruk och 1919 moderniserades hela anläggningen. Rörelsen sysselsatte 1924 cirka 200 personer. Bageriet distribuerade sina varor till ett 30-tal butiker i olika delar v Göteborg.

Olof Asklunds var på 1950-talet Göteborgs största bageri. År 1958 kom Frans Påhlsson, som ägde Majornas Ångbageri, in i bilden. Han köpte Olof Asklunds och de båda bagerierna slogs samman under namnet Pååls Bröd AB och verksamheten flyttades till ett större bageri i Högsbo. Det som idag är Pågens och som även har ett bageri i Malmö.

Foto: Sven Sjöstedt/Göteborgs stadsmuseum.

INDUSTRIHISTORIA
I VÄST

www.industrihistoriaivast.net